

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

ТЕРРОРИЗМ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Киікбай Бақдәулет Серікжанұлы

bkiikbai@inbox.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультеті «Сот-прокурорлық және тергеу криминалистикалық қызметі» мамандығының 3 курс студенті

Ғылыми жетекші - Э.А. Ашимова з.ғ.к., доцент,

Астана, Қазақстан

Терроризм негізгі мазмұндық, маңызды аспектілерінің бірі қорқытудың барлық түрі болып табылатын құбылыс ретінде адамзатқа ежелден белгілі. Терроризмнің басты мақсаты зорлық-зомбылық ықпалының орталық, негізгі белгісі болып саналатын қарсы тарапты қорқыту және үрей тудыру болып табылады. Бұл құбылысқа «террор» (латын тілінен аударғанда – қорқыныш, үрей) сөзінен шыққандығы дәлел бола алады.

Терроризмнің тарихы ғасырларға созылады, сондықтан терроризм әртүрлі халықтардың әлеуметтік өмірінің әртүрлі тарихи дәуірлеріне тән болды және оның белсенділік дәрежесі саяси жүйенің, жалпы әлеуметтік және рухани өмірдің сипатына байланысты болды деп нақты айта аламыз. . Көптеген тарихшылар мен сарапшылардың пікірінше, «террор» ұғымы француз революциясы кезінде пайда болды, оған адамдардың санасына әсер ету әдісі ретінде саяси коннотация берілді. 19 ғасырда Еуропада республикалық және ұлтшылдық сипаттағы террористік ұйымдар пайда болды. Алайда, сол кездегі лаңкестік әрекеттер көбінесе жеке басының қадір-қасиеті мен бостандығы үшін күрестің индивидуалистік, романтикалық реңктеріне ие болды. Сол кездегі террор әлеуметтік әділеттілік пен жалпы әл-ауқаттың билігіне жол ашуға көмектесетіндігімен жиі ақталды. Буржуазия террорды тиранницидпен ақтап, оны түбегейлі әлеуметтік-экономикалық қайта құрулардың ашық жолы деп жариялады. Террор әсіресе 19 ғасырдың екінші жартысынан бастап анархистік және ұлтшылдық көзқарастарға негізделіп керемет өркендеді. Бұл кезеңде Еуропадағы террордың құрбандары Франция королі Луи Филипп (оған қарсы жеті лаңкестік әрекет жасалды), император Фредерик Уильям (екі теракт), Наполеон III (үш лаңкестік әрекет) болды. Ресей императоры Александр II бомба жарылысынан қайтыс болды (жетінші теракт).

Зерттеушілердің көпшілігі қазіргі терроризмнің зорлық-зомбылық арқылы қоғамды жүйелі қорқыту құралы ретіндегі маңызды ерекшеліктерін, оның жаппай сипатын (билік тарапынан геноцидке дейін (Пол Пот кезіндегі Камбоджа), лаңкестік әрекеттер санының үнемі өсуін және олардың құрбандары, терроризмнің жаһандануы (интернационализациясы). Қазіргі заманғы терроризмнің ерекшеліктерінің қатарына оның жаңа ұйымдық формаларын да жатқызуға болады.

Қазіргі уақытта ішкі заңнамада да, халықаралық заңнамада да терроризмді анықтауға әртүрлі көзқарастар бар және олардың ешқайсысы идеалды емес.

Терроризмге қарсы күрес жөніндегі Еуропалық конвенция (Страсбург, 27 қаңтар 1977 ж.) терроризмді келесідей жіктейді:

1) 1970 жылғы 16 желтоқсанда Гаагада қол қойылған Әуе кемелерін заңсыз басып алудың жолын кесу туралы конвенцияның ережелеріне жататын қылмыс;

2) 1971 жылғы 23 қыркүйекте Монреальда қол қойылған Азаматтық авиацияның қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттерге қарсы күрес туралы конвенцияның ережелеріне жататын қылмыс;

3) халықаралық қорғауды пайдаланатын адамдардың, оның ішінде дипломатиялық агенттердің өміріне, дене қол сұғылмауына немесе бостандығына қастандық жасаумен байланысты ауыр қылмыс;

4) адамдарды ұрлаумен, кепілге алумен немесе ауыр заңсыз күштеп ұстаумен байланысты қылмыс;

5) хаттарға немесе сәлемдемелерге салынған бомбаларды, гранаталарды, зымырандарды, автоматты атыс қаруларын немесе жарылғыш құрылғыларды қолданумен байланысты қылмыс, егер мұндай пайдалану адамдарға қауіп төндірсе;

6) жоғарыда аталған қылмыстардың бірін жасауға оқталу немесе осындай қылмысты жасайтын адамның сыбайласы ретінде қатысуы немесе оны жасауға оқталу.

Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы Шанхай конвенциясы (Шанхай, 2001 ж. 15 маусым) терроризмді Конвенцияға қосымшада аталған келісімдердің бірінде қылмыс деп танылған кез келген әрекет ретінде анықтайды (қосымшада: Әуе кемелерін заңсыз басып алуға қарсы конвенция 1970 жылы 16 желтоқсанда Гаагада; 1971 жылы 23 қыркүйекте Монреальда қол қойылған Азаматтық авиацияның қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттермен күрес туралы конвенция; Халықаралық қорғалатын адамдарға, соның ішінде дипломатиялық агенттерге қарсы қылмыстардың алдын алу және жазалау туралы конвенция. 1973 жылы 14 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы, 1979 жылы 17 желтоқсанда Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы қабылдаған адамдарды кепілге алуға қарсы халықаралық конвенция, 1980 жылы 3 наурызда Венада қабылданған Ядролық материалды физикалық қорғау туралы конвенция. 1988 жылғы 24 ақпанда Монреальда қол қойылған Азаматтық авиацияның қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттердің жолын кесу туралы конвенцияны толықтыратын халықаралық азаматтық авиацияға қызмет көрсететін әуежайлардағы заңсыз зорлық-зомбылық әрекеттеріне қарсы хаттама; 1988 жылғы 10 наурызда Римде қол қойылған Теңізде жүзу қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттермен күрес туралы конвенция; 1988 жылғы 10 наурызда Римде жасалған Континенттік қайраңда орналасқан тіркелген платформалардың қауіпсіздігіне қарсы заңсыз әрекеттердің жолын кесу туралы хаттама; Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1997 жылы 15 желтоқсанда қабылдаған Террористік жарылыстардың жолын кесу жөніндегі халықаралық конвенция. ; Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы 1999 жылы 9 желтоқсанда қабылдаған Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес жөніндегі халықаралық конвенция.) және қарулы қақтығыс жағдайында ұрыс қимылдарына белсенді қатыспайтын кез келген азаматтық немесе кез келген басқа тұлғаның өліміне немесе денсаулығына ауыр зиян келтіруге немесе қандай да бір немесе материалдық объектіге елеулі зиян келтіруге бағытталған кез келген басқа әрекет, сондай-ақ мұндай әрекетті ұйымдастыру, жоспарлау, көмектесу немесе итермелеу ретінде, егер мұндай әрекеттің мақсаты өзінің сипаты немесе мазмұны бойынша халықты қорқыту, қоғамдық қауіпсіздікті бұзу немесе билік органдарын немесе халықаралық ұйымды кез келген әрекетті жасауға мәжбүрлеу болса, немесе оны жасаудан тартынуға және Тараптардың ұлттық заңнамасына сәйкес қылмыстық қудалауға жатады.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше мемлекеттердің терроризмге қарсы күрестегі ынтымақтастығы туралы шартта (Минск, 1999 жылғы 4 маусым) терроризм – қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, үкіметтің шешімдерін қабылдауына әсер ету, қорқыту мақсатында жасалған заңсыз қылмыстық әрекет, түрінде көрінеді:

- жеке немесе заңды тұлғаларға күш қолдану немесе оны қолданамын деп қорқыту;
- өлім қаупін тудыратын мүліктің және басқа да материалдық объектілердің жойылу (бүліну) немесе жойылу (бүліну) қаупі;
- елеулі мүліктік залал немесе басқа да қоғамға қауіпті зардаптар келтіру;
- мемлекет немесе қоғам қайраткерінің өміріне оның мемлекеттік немесе өзге де саяси қызметін тоқтату үшін не осындай қызметі үшін кек алу мақсатында жасалған шабуыл;
- халықаралық қорғауды пайдаланатын шет мемлекеттің өкіліне немесе халықаралық ұйымның қызметкеріне, сондай-ақ халықаралық қорғауды пайдаланатын адамдардың қызметтік үй-жайларына немесе көлік құралдарына шабуыл жасау;
- Тараптардың ұлттық заңнамасына сәйкес терроризм ұғымына жататын өзге де актілер, сондай-ақ терроризмге қарсы іс-қимылға бағытталған өзге де жалпы танылған халықаралық құқықтық актілер.

Технологиялық терроризм Шартына сәйкес ядролық, радиациялық, химиялық немесе бактериологиялық (биологиялық) қаруды немесе оның құрамдас бөліктерін, патогендік микроорганизмдерді, радиоактивті және адам денсаулығына зиян келтіретін басқа да заттарды, оның ішінде басып алуды, жарамсыздандыруды және жоюды қолдану немесе қолдану қаупі, ядролық, химиялық немесе басқа да жоғары технологиялық және экологиялық қауіпті объектілерді, қалалар мен басқа да елді мекендердің өмір сүруін қамтамасыз ету жүйелерін, егер бұл әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты қорқыту, билік органдарының шешімдер қабылдауына ықпал ету, саяси құқық бұзушылықтарға қол жеткізу мақсатында жасалса, пайдакүнемдік немесе кез келген басқа да мақсаттарды көздеген, сондай-ақ жоғарыда аталған қылмыстардың біреуін дәл сол мақсаттарда жасауға оқталу, осындай қылмысты жасаған немесе жасауға оқталған адамды айдап салушы, сыбайласы немесе сыбайласы ретінде басқару, қаржыландыру немесе қатысу.

«Терроризм» терминіне анықтама бергенде, алдымен терроризмге бірнеше көзқарас бар екенін атап өткен жөн. Бұл туралы пікірталастар толастаған жоқ, қазір лаңкестікке қарсы күрестің өзекті болуына байланысты олар белсенді әрі жан-жақты бола бастады.

Осы тұжырымдаманың мәні тұрғысынан өте сәтті зерттелетін тұжырымдама 2006 жылғы 6 наурыздағы «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» заңы. Мұнда терроризм, лаңкестік әрекет және террористік акт, сондай-ақ терроризмге қарсы және терроризмге қарсы операциялар ұғымдары анықталады:

1) терроризм – зорлық-зомбылық идеологиясы және мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың халықты қорқытумен және (немесе) заңсыз күш көрсету әрекеттерінің өзге де нысандарымен байланысты шешімдер қабылдауына ықпал ету тәжірибесі;

2) террористік қызмет - мыналарды қамтитын қызмет:

а) террористік актіні ұйымдастыру, жоспарлау, дайындау, қаржыландыру және жүзеге асыру;

б) террористік әрекетке шақыру;

в) террористік актіні жүзеге асыру үшін заңсыз қарулы топты, қылмыстық қоғамдастықты (қылмыстық ұйымды), ұйымдасқан топты құру, сондай-ақ мұндай құрылымға қатысу;

г) террористерді жалдау, қаруландыру, оқыту және пайдалану;

д) террористік актіні жоспарлауда, дайындауда немесе жүзеге асыруда ақпараттық немесе өзге де көмек;

е) терроризм идеяларын насихаттау, террористік әрекетке шақыратын немесе осындай қызметтің қажеттілігін негіздейтін материалдарды немесе ақпаратты тарату;

3) террористік акт – билік органдарының немесе халықаралық ұйымдардың қызметін тұрақсыздандыру немесе олардың шешіміне ықпал ету мақсатында халықты үрейлендіретін және өлім қаупін тудыратын, елеулі мүліктік залал немесе өзге де ауыр зардаптар туғызатын жарылыс, өрт қою немесе өзге де іс-әрекеттер жасау-көрсетілген әрекеттерді дәл сол мақсаттарда жасау, сондай-ақ қорқыту;

4) терроризмге қарсы іс-қимыл - мемлекеттік органдардың және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың міндеті;

а) терроризмнің алдын алу, оның ішінде террористік актілерді жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және кейіннен жою (терроризмнің алдын алу);

б) террористік актіні анықтау, алдын алу, жолын кесу, ашу және тергеу (терроризмге қарсы күрес);

в) терроризм зардаптарын барынша азайту және (немесе) жою;

5) терроризмге қарсы операция – террористік актінің жолын кесу, террористерді залалсыздандыру, жеке тұлғалардың, ұйымдар мен мекемелердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін әскери техниканы, қаруды және арнайы құралдарды қолданатын арнайы, жедел-жауынгерлік, әскери және өзге де іс-шаралар кешені, сондай-ақ террористік актінің салдарын барынша азайту;

б) объектінің (аумақтың) терроризмге қарсы қауіпсіздігі – террористік актіні жасауды болдырмайтын ғимараттың, құрылыстың, өзге де объектінің, адамдардың жаппай болатын жерінің қауіпсіздік жағдайы. Бұл ретте адамдардың жаппай болатын жері деп елді мекеннің немесе қалалық округтің қоғамдық аумағы немесе олардан тыс арнайы бөлінген аумақ не ғимараттағы, құрылыстағы немесе өзге де объектідегі қоғамдық орын түсініледі.

Сарапшылардың пікірінше, «терроризм» ұғымының жүзден астам анықтамасы бар, бірақ олардың ешқайсысын классикалық деп санауға болмайды. Сонымен қатар, көптеген авторлар «терроризм», «террорлық акт» сияқты өзара байланысты ұғымдарды және басқа да осыған ұқсас категорияларды ажыратпайды, бұл терроризм мәселелерін түсінуге біркелкі көзқарасты дамытуды айтарлықтай қиындатады.

Терроризм қылмыстық-құқықтық құбылыс ретінде келесі ерекше белгілермен сипатталады:

- терроризм әрқашан жария болып табылады, яғни, демонстрациялық және ультиматумдық сипат;

- терроризм қасақана қорқыныш, үрей, шиеленіс, күйзеліс ахуалын қалыптастырады және сақтайды және азаматтардың қоғамдық пайдалы қызметін, мемлекеттік және басқару органдарының, сондай-ақ қоғамдық құрылымдар мен бірлестіктердің қалыпты жұмыс істеуін тоқтатады;

- терроризм адамдардың белгісіз тобына жалпы қауіп төндіреді және елеулі материалдық залал немесе басқа да қоғамдық қауіпті зардаптар әкелетін нақты өлім қаупін тудырады;

- үрей ахуалын туғыза отырып, терроризм басқа адамдарға әсер етеді немесе оларды террористердің мүдделері үшін қандай да бір әрекеттер жасауға немесе олардың шарттарын қабылдауға мәжбүрлейді, қорқыныш жәбірленушінің шешім қабылдауына тікелей емес, басқа адамдар арқылы әсер етеді, қорқыту немесе қысым көрсету арқылы мемлекеттік немесе әкімшілік органдарға, олардың кез келген шешім қабылдауына немесе оны қабылдаудан бас тартуына ықпал етеді;

- терроризм кезінде зорлық-зомбылық кейбір адамдарға немесе мүлікке қарсы қолданылады, ал басқа адамдарға психологиялық әсер ету, т.б.. Зорлық-зомбылық жәбірленушінің шешім қабылдауына тікелей емес, жанама түрде әсер етеді – жасалған қорқыныш ахуалының және осы фонға қарсы білдірілген террористер ұмтылысының нәтижесінде жәбірленушінің өз еркімен шешім қабылдауы арқылы. Сонымен бірге, В.П. Сальников, қорқыныш ортасын құру – мақсат емес, оған жету құралы.

Осылайша, біріншіден, терроризмді жүйелі зорлық-зомбылық деп анықтау дұрыс сияқты. Біріншіден өзіндік идеологиялық негіздемесі болуы; екіншіден, жүйелі түрде жүргізілетін зорлық-зомбылық ретінде; үшіншіден, терроризмді априори саяси сипатта деп қарастыру, өйткені ол әрқашан белгілі бір саяси мәселелерді шешуге бағытталған. Осы алғышарттар мен жоғарыда аталған анықтамалардың мазмұнын талдау негізінде терроризмнің мынадай анықтамасы ұсынылады: терроризм – бұл азаматтарға және мүліктік құқыққа қарсы идеологиялық негізделген, жүйелі түрде заңсыз зорлық-зомбылық (әрекет немесе әрекет ету қорқыту түрінде) қолдану арқылы әлеуметтік-саяси өзгерістерге қол жеткізу.

Террористік әрекеттердің негізгі мақсаттары:

- бейбіт тұрғындар арасында үрей тудыруға ұмтылу;
- мемлекеттік саясатқа наразылық білдіру;
- бопсалау;
- мемлекетке немесе жеке тұлғаларға экономикалық зиян келтіру;
- саяси ықпал ету үшін күресте бәсекелестеріне қарсы лаңкестік әрекеттер жасау.

Терроризмнің ықтимал нысандары:

- саяси қарсыластарды физикалық түрде жою;
- бейбіт халықты қорқыту;
- «кек алу әрекеттері»;

- мемлекеттік қызметтің тұрақсыздануы;
- экономикалық зиян келтіру;
- ұлтаралық және конфессияаралық қатынастарды қиындату, ұлтаралық араздықты қоздыру;
- қасақана әскери қақтығыс тудыру;
- саяси жүйенің өзгеруі.

Ең жалпы көзқарас халықаралық қылмыстар мен халықаралық сипаттағы қылмыстарды қылмыстардың субъектісі мен объектісі тұрғысынан қарастыру болып табылады. Дәл осы критерийлер халықаралық қылмыстарды анықтауда іргелі болып табылады. Олардың көмегімен халықаралық қылмыстар мен терроризм қылмыстарын салыстыруға да болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Еуропа Кеңесінің терроризмнің алдын алу туралы Конвенциясы (СЕТS N 196) (Варшава қаласында 16.05.2005 ж. жасалған).
2. Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай конвенциясы (Шанхай, 15 маусым 2001 ж.).
3. Терроризмді қаржыландыруға қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (БҰҰ Бас Ассамблеясының 1999 жылғы 9 желтоқсандағы 54/109 қарарымен қабылданған).
4. Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің терроризмге қарсы күрестегі ынтымақтастығы туралы шарт (Минск, 4 маусым 1999 ж.).
5. Бомбалық терроризмге қарсы күрес туралы халықаралық конвенция (Нью-Йорк, 15 желтоқсан 1997 ж.).
6. Әуе кемелерін заңсыз басып алуға қарсы күрес туралы Конвенция (Гаага, 16 желтоқсан 1970 ж.) / / шет мемлекеттермен жасалған қолданыстағы шарттар, келісімдер мен конвенциялар жинағы, М., 1974 ж., т. б. XXVII.
7. Азаматтық авиация қауіпсіздігіне қарсы бағытталған заңсыз актілерге қарсы күрес туралы Конвенция (Монреаль, 23 қыркүйек 1971 ж.) / / КСРО шет мемлекеттермен жасасқан қолданыстағы шарттар, келісімдер мен конвенциялар жинағы, М., 1975 ж., т. XXIX.

ӘОЖ 343.3/7

КИБЕРҚЫЛМЫСТЫЛЫҚ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТҮРЛЕРІ ОЛАРДЫ АЛДЫН АЛУ ЖӘНЕ КҮРЕСУ ШАРАЛАРЫ

Қойлан Әлібек Серікұлы

alibek.koylan@bk.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, заң факультеті «Құқықтану» мамандығының

3 курс студенті

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші - Э.А. Ашимова з.ғ.к., доцент,

Қазіргі уақытта «киберқылмыстылық» түсінігі «компьютерлік қылмыс» түсінігімен қатар қолданылып жүр және де осы ұғымдар синонимдер ретінде де жиі қолданылады.

Шын мәнінде осы ұғымдар мағынасы жағынан бір-біріне жақын болып келеді. Дегенмен, оларды синонимдес деп айтуға болмайды. Біздің пікіріміз бойынша, «киберқылмыстылық» түсінігінің (ағылшын нұсқасында - cybercrime) мағынасы